

Bakının Baş Planı

Mehman Cavadoğlu

Bakı şəhərinin ilk Baş planını 1898-ci ildə məşhur memar, alman əsilli rus mühəndisi, elə həmin ildən 1902-ci ilə kimi şəhər başçısı vəzifəsində çalışan N. A. Fon Nonne hazırlayıb. 1932-ci ildə ikinci, 1964-cü ildə üçüncü, nəhayət, 1986-cı ildə dördüncü Başplan tərtib olunub. Dünya Bankı ilə bağlanmış kredit sazişinə əsasən 2011-2014-cü illərdə "Bakı Dövlət Layihə" institutu tərəfindən hazırlanan sonuncu layihə isə Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi tərəfindən qəbul olunmayıb. Komitə bu mövqeyini şəhərin sosial-iqtisadi inkişafının bir çox istiqamətlərinin sənəddə düzgün əks olunmamasıyla əsaslandıraraq ona yenidən baxılacağı bildirilib. Söhbətin konkret hansı sosial-iqtisadi inkişaf istiqamətlərindən getməsi barədə səiyyəyə konkret bilgi verilməyib.

İndi haqqında söhbət gedən və 2035-ci ilə kimi şəhərin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirən plan isə məhz yuxarıda sözü gedən layihələrin yenidən işlənmiş variantı və sayca Bakını beşinci Baş planıdır. 1986-cı ildə qəbul edilmiş Baş plan 2005-ci ilə kimi nəzərdə tutulduğu üçün, belə çıxır, şəhər on dörd ildir, həmin planı qəbul etmiş hökumətin 1991-ci ildə süqut etdiyini nəzərə alsaq isə iyirmi səkkiz ildir ki, plansız tikilir.

Dünyanın hər yerində paytaxtlar və iri sənaye şəhərləri təkcə öz əhalisinin təbii artımıyla yox, həm də əyalətlərdən gələnlərin hesabına böyüyür. İnsanların fasiləsiz olaraq şəhərlərə üz tutmasının təbii səbəbləri var və bu səbəblər şəhərlərin təkcə sənaye və ticarət imkanlarının genişliyi ilə yox, həm də elm, mədəniyyət, incəsənət mərkəzi olmasıyla bağlıdır. Ancaq bəzən iri şəhərlərə köç təbii məcrasından çıxaraq güclü axına çevrilir və sel nəticəsində yatağını aşıb kortəbii şəkildə yan-yörəsini basan çay kimi hər tərəfi kor qoyur. İstər aclıq, istərsə də təcavüz, dəxli yoxdur, hər iki halda insanların sağ qalmaq, mövcudluğunu qoruyub saxlamaq instinktindən doğan kütləvi köç son nəticədə şəhərləri iri meqapolislərə çevirir. Meqapolisləri şəhərlərdən fərqləndirən əsas cəhətlərdən biri və bəlkə də birincisi isə onların nizamsız və kortəbii inkişafıdır.

İlk dəfə keçən əsrin əvvəllərindəki böyük neft bumunun, ikinci dəfə isə elə həmin əsrin sonlarında əvvəlcə Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü ilə bağlı yurd-yuvalarından didərgin düşərək bura pənah gətirən qaçqın və məcburi köçkünlərin, bir az sonrasa ikinci neft bumunun başlamasıyla əyalətlərdən axışan işsizlər ordusunun ucbatından Bakı şəhəri də öz yaxın tarixi ərzində ən azı iki dəfə bu cür güclü insan axınıyla üzəlişib. Düzdür, əhalisinin sayı bütövlükdə Azərbaycanın əhalisindən iki, üç, bəzən dörd dəfə çox olan çoxsaylı meqapolislərin dünyanın hər qitəsinə səpələnəyi bir vaxtda Bakını meqapolis hesab etmək hardasa ədalətsizlik olardı. Amma ən azı işsizlik, kasıblıq, bir çox yaşayış zonalarında vacib yaşayış infrastrukturalarının yoxluğu, ekoloji problemlər və sosial konfliktlərin mövcudluğu baxımından Bakı da özünə görə bir meqopolisdir.

Birinci və ikinci neft bumu eyni xarakterli sosial hadisələr olsa da mahiyyətcə bir-birindən fərqlənirdi. Ən böyük fərqlərdən biri şəhərin demografik vəziyyətiylə bağlıydı. Birinci neft bumunda Bakı artıq yüz ilə yaxın idi ki, rus imperiyasının adı bir əyalət şəhərinə çevrilmişdi və bura axışanların (oxu: axışdırılanların) arasında ruslar və ermənilərin çoxluğu son nəticədə yerli əhalini milli azlığa çevirmişdi – 21,4 faiz! Hətta Güney Azərbaycandan gələn soydaşlarımızla birlikdə (11,7 faiz) onların sayı 50 faizə çatmırdı. Üstəlik, ruslar və ermənilərin üstünlüyü qara fəhlələrdən daha çox məmurların, mütəxəssislərin, təhsil, mədəniyyət, səhiyyə, ən əsasına neft xudaların arasında nəzərə çarpırdı ki, bunun da səbəbini yalnız müstəmləkəçilik siyasətində yox, həm də özümüzdə, savadlı, təhsilli kadrlarımızın yoxluğunda və ya azlığında axtarmaq lazımdır.

Tale elə gətirdi ki, Bakı ikinci neft bumunu bir əyalət şəhəri kimi yox, müstəqil Azərbaycanın paytaxtı kimi yaşayası oldu və erməni təcavüzünün nəticəsindən doğan yeni siyasi situasiya, eləcə də iş dalınca əyalətlərdən başlayan növbəti köç dalğası şəhərdəki sosial gərginliyi artırırsa da, onun milli-etnik görkəmini xeyli abıra saldı. Sovet hökumətinin sayeyi-mərhəmətindən milli kədr və mütəxəssislər də, namxuda, nə qədər istəsəniz var. Səmbəlcə olmasa da sayca bolluqdur.

Bakının ikinci neft bumu artıq öz pik dövrünü başa vurub. İnsafən, bu dövrdə şəhər xeyli dəyişib, su, kanalizasiya, qaz, elektrik xətlərinin yenilənməsi sahəsində xeyli işlər görülüb, yeni yollar çəkilib, körpülər, tunellər tikilib, parklar salınıb. Artıq Qara şəhər Ağ şəhərə çevrilməkdə, yeni görkəmə minmiş dənizkənarı bulvar bütün Bakı buxtası boyu güneyə və quzeyə doğru uzanmaqdadır. Bulvar da, şəhər mərkəzindəki küçələr də xeyli gözəlləşib, qılamurlaşmış və... burjuvlaşmış. Yerli əhalinin böyük əksəriyyəti burdakı əyləncə və iasə obyektlərinə boylana-boylanabaxmaqda gözlərinin, qonaqlar və turistlər həmin obyektlərdən bəhrələnməklə bütün daxili və xarici bədən üzvlərinin, onlara xidmət edənlərsə ciblərinin qurduunu öldürməkdən xeyli məmnundurlar.

Çoxlu sosial-mədəni obyektlər, otellər, idman saraylarında yeni Bakının simasına çevrilib. Onların bir çoxunun effektivliyi və səmərəliliyi xeyli suallar doğursa da, hər halda aralarında müasir dünya memarlığının nümunələri sayıla biləcək binalar da var.

Neft bumunun ölkədə yaratdığı ən böyük partlayış tikinti sektorunu əhatə elədi. Şəhər artıqhündürmərtəbəli binaların əsarəti altında, sözün həqiqi mənasında can verir. Əlbəttə, bu cür binaların tikilməsihəm gün-gündən artan əhalinin mənzil tələbatını ödəmək, həm də istismar müddəti bitmiş və şəhərin görkəminə xələl gətirən köhnə tikililərin sökülüb yenilənməsi baxımından vacib idi. Yerli ölçülərlə "göydələnlər" adlandırılan biləcəyimiz həmin binalar hansısa yüksəklikdən seyr edilərkən göz oxşasa da, yaxına gəldikcə onların əslində şəhər üçün necə ağır bir yükə çevrildikləri aydın sezilir. Hər birində az qala böyük bir kəndin əhalisi qədər adam yaşayan və bir-birlərinin içinə girən bu göydələnlərin əksəriyyətinin nə düz-əməlli həyət-bacası, nə yol-irizi, nə parklanma yeri var. Hələ məktəbini, bağçasını və digər vacib sosial-məişət obyektlərini demirik. Kim harda bir balaca boş yer görürsə pul gücünə qamarlayıb tikir. Sıxlıqdan şəhərin nəfəsi təngiyir.

Düzdür, son zamanlar bütün infrastrukturalarıyla təmin olunmuş tək-tük yaşayış massivləri də salınıb və salınmaqdadır. Ancaq daha gecdir, bundan sonra belə massivlər nə qədər salınsa da, artıq "dolub daşmış" şəhərin yükünü azaltmaq iqtidarında olmayacaq.

İndisə mikrorayonların sökülüb yenidən tikilməsi gündəmdədir və ilk olaraq bu işə birinci mikrorayondan başlamaq qərarı verilib. Mikrorayonların axı, demək olar ki, hamısı elə sökülməmiş tikilib. Daha orda nə tikilməlidir ki? Hətta sovet arxitekturasının belə "nəfəslik kimi" vacib sayıb saxladığı boş yerlər zəbt olunaraq hər mikrorayonun içində, az qala iki özü boyda yeni mikrorayon salınıb.

Mikrorayonları, eləcə də bütövlükdə şəhəri istismar müddəti bitmiş "xruşovka"lardan təmizləmək çox vacibdir. Ancaq bu işə tikinti bumunun lap əvvəlində, şəhəri yükləmədən, "göydələnlər" şəhərin mərkəzinə ayaq açmadan başlamaq lazım idi.

Bakıda qürur mənbəyimiz olan xeyli qədim tikili və memarlıq nümunələri olsa da, onu bənzərsiz arxitektura nümunələriylə zəngin olan şəhər saymaq olmaz. Birinci neft bumunda da şəhərdə tikinti işi yüksək vüsət aldı və Avropa memarlıq ənənələri üslubunda xeyli binalar tikildi. Bu gün məhz həmin tikililər İçəri Şəhərlə birlikdə köhnə və qədim Bakının əsas siması sayılır.

Sovet işğalı nəticəsində ötən əsrin əvvəllərindəki tikinti bumuna son qoyularkən yüzlərlə yarımçıq binalar qalmışdı. Sonralar həmin binaların tikintisi tamamlanmadan, sadəcə, ora-burası yamanaraq kommunal mənzillər kimi adamlara paylandı. Mərkəzdəki bir və iki mərtəbəli binaların böyük bir qismi məhz bu cür yarımçıq tikililər idi. İkinci neft bumunun oliqarxları "göydələnlər"lə şəhər mərkəzini abırdan salmaqda olsa birinci neft bumu neftxudalarının həmin yarımçıq qalmış binalarını (əlbəttə, yararlılarından söhbət gedir) alaraq köhnə layihəyə uyğuntikib başa çatdırsaydılar həm özləri gözəl binaların sahibi olardılar, həm də şəhərə töhfələri dəyərdi. Qazanc omalsa da, savab olardı.

(Ardı var)